

Burgerschapsopdracht (II): respect bijbrengen

Begin juni 2018 heeft het ministerie van O&W de voorlopige versie van een wetsvoorstel ter consultatie uitgezet, dat tot doel heeft de burgerschapsopdracht van het primair en secundair onderwijs te verduidelijken en aan te scherpen.¹ Ik schreef er al eerder over.² Vorige week heeft de Onderwijsraad commentaar geleverd op (deze voorlopige versie van) het wetsvoorstel.³ De Raad is het met de minister eens dat de huidige wet anders geformuleerd moet worden en doet daarbij een paar tekstsuggesties. Enerzijds sluit de Raad zich bij de tekst van het wetsvoorstel aan, namelijk dat het burgerschapsonderwijs zich moet richten op ‘het bijbrengen van respect voor en kennis van de basiswaarden van de democratische rechtsstaat’. Maar anderzijds wenst de Raad dat het burgerschapsonderwijs zich tevens richt op het bijbrengen van respect voor en kennis van ‘de universeel geldende en fundamentele rechten en vrijheden van de mens’. Dat lijkt me een waardevolle aanvulling.

Maar wat wordt verstaan onder het bijbrengen van respect (voor de basiswaarden van de democratische rechtsstaat en voor de rechten en vrijheden van de mens)? In het inleidend hoofdstuk (§1) van de memorie van toelichting (MvT) wordt deze vraag beantwoord. Voor een constructieve en vreedzame manier van samenleven is het nodig dat de burgers gedeelde spelregels van de democratische rechtsstaat hanteren. Zij moeten die spelregels dus niet alleen kennen, maar ze ook van harte onderschrijven en praktiseren. En zij moeten niet alleen de fundamentele rechten en vrijheden van de burger kennen, maar ze ook van harte onderschrijven en de rechten en vrijheden van hun medeburgers respecteren.⁴

In onderstaand tabelletje heb ik proberen uit te schrijven wat het woordje ‘respect’ of ‘respecteren’ zoal kan betekenen. We hebben dus vastgesteld dat respect in §1 van de MvT op de **betekenissen 1.3 en 1.4** gebaseerd is. Ik wil nu inventariseren of het woordje ‘respect(eren)’ in de rest van de MvT ook nog in andere betekenissen gebezigd wordt. Ik verwijs daarbij telkens naar de itemnummers uit de tabel.

Wat betekent respect?	Wat betekent respecteren?
1. verschuldigde eerbied in een gezagsrelatie	1.1 (iemand) met verschuldigde eerbied bejegenen, tegen iemand opkijken; (voor iets of iemand) ontzag hebben, ergens bang van zijn
	1.2 (bevelen) gehoorzamen, niet ertegen ingaan
	1.3 (spelregels, voorschriften, contracten) eerbiedigen, naleven, in acht nemen
	1.4 (andermans rechten) eerbiedigen, honoreren, niet aantasten
2. onverschuldigde eerbiediging	2.1 (andermans wensen) eraan tegemoet komen
	2.2 (andermans belangen) sparen, met rust laten, geen geweld aandoen
	2.3 (andermans belangen) zo veel mogelijk ontzien, er rekening mee houden
	2.4 zich verdraagzaam tonen (tegenover andermans opvattingen of gevoelens), ze geen geweld aandoen, ook al kun je ze niet onderschrijven of billijken
3. verschuldigde eerbied in een horizontale relatie	3.1 (iets of iemand) met verschuldigde eerbied bejegenen, in zijn waarde laten, niet vernederen of verguizen, iemand zien staan als volwaardige mens
	3.2 (van iemand of iets) de kwaliteiten ervan erkennen, de waarde ervan inzien, er niet klakkeloos op neerkijken, iets op waarde schatten
4. gevoel van hoogachting, waardering, bewondering	4.1 (iets of iemand) hoogachten, hogelijk waarderen, bewonderen, denkbeeldige schouderklopjes geven

In §4 wordt gesteld dat de burgers elkaar met te weinig respect bejegenen. Dat lijkt tegen **betekenis 3.1** aan te leunen. Ook in §5 wordt ‘respect’ gekoppeld aan de wijze waarop de burgers met elkaar omgaan: bij de basiswaarden van de democratische rechtsstaat ‘moet primair worden gedacht aan vrijheid, waaronder de vrijheid van meningsuiting en de vrijheid van godsdienst, gelijkwaardigheid waaronder het verbod tot discriminatie, en solidariteit. Solidariteit ziet op *gemeenschappelijke waarden die betrekking hebben op de omgang tussen mensen zoals respect [mijn cursivering -WH], verdraagzaamheid, integriteit en verantwoordelijkheidszin*. Ook moet worden gedacht aan het uitgangspunt dat iedereen aan dezelfde regels en wetten is gebonden, en aan beschermende waarden die zijn vervat in de grondrechten en

¹ <https://www.internetconsultatie.nl/burgerschap> (5/6/2018)

² <http://www.onderwijsethiek.nl/onderwijs/burgerschapsopdracht> (15/8/2010)

³ <https://www.onderwijsraad.nl/publicaties/2018/briefadvies-wetsvoorstel-burgerschapsopdracht/item7687> (27/9/2018)

⁴ Tot tweemaal toe hanteer ik de zinsnede ‘van harte’. Zou het niet evengoed ‘knarsetandend’ mogen zijn? En zouden burgers zich niet het recht kunnen voorbehouden de landswetten te overtreden, zolang ze maar het recht van de Staat respecteren om hun, bij geconstateerde overtreding, een gepaste straf op te leggen?

mensenrechten, in het bijzonder de menselijke waardigheid, persoonlijke autonomie en het recht van elk individu om zijn eigen keuzes te maken. Deze waarden bieden een gemeenschappelijk ankerpunt en scheppen de voorwaarden waaronder mensen met uiteenlopende normen- en waardenpatronen vreedzaam met elkaar samen kunnen leven.⁵

De tweede helft van §5 begint met een verhandeling over het ontwikkelen van sociale en maatschappelijke competenties, waaronder ‘respect voor de mening van anderen en de bereidheid tot het corrigeren en laten corrigeren van de eigen oordeelsvorming’. Met respect is vermoedelijk is bedoeld: zich openstellen voor de mening van anderen en bereidheid om naar de mening van anderen te luisteren. Dat zit in de buurt van **betekenis 3.2**. Leerlingen leren ‘hun mening te vormen en die van anderen te respecteren.’ Dat zit eveneens in de buurt van 3.2, maar het kan ook naar **betekenis 3.1** neigen. ‘Belangrijk is dat alle discussies kunnen worden gevoerd, maar wel op respectvolle wijze.’ Daarmee zitten we weer volop in het betekenisdomein 3.1, maar tegelijkertijd wordt geïmpliceerd dat je opponenten hun eigen mening gunt (**betekenis 2.4**).

Wat is het nut van deze exercitie? Het gaat mij om het onderscheid tussen de betekenisrij 1 enerzijds en de rijen 2, 3 en 4 anderzijds. Als men leerlingen respect wil bijbrengen in de zin van rij 1, dan preekt men burgerlijke gehoorzaamheid en ontzegt men hun het recht op een eigen mening. Men eist van hen zich in hun persoonlijke opvattingen te voegen naar de Staatsmening. De leerling kan een slecht cijfer krijgen als hij/zij volhardt in een afwijkende mening. Het is een kleine stap om de leraar te verplichten zulke ‘radicaliserende’ leerlingen aan te geven bij de veiligheidsdiensten of in elk geval bij een heropvoedingsinstantie. En de leraren zelf kunnen evenmin buiten schot blijven. Van hen wordt verlangd dat zij een beroepseed afleggen waarin zij beloven de Staatsmening te eerbiedigen. En wie de euvele moed heeft deze eed te schenden, wordt uiteraard uit z’n ambt gezet.

Eén van de basiswaarden van de democratische rechtsstaat is de vrijheid van meningsuiting (artikel 7 van de Grondwet), de vrijheid dus tot het uiten van meningen en gevoelens. Daarin ligt de vrijheid tot het *koesteren* van eigen gedachten en gevoelens logischerwijs besloten. Scholen mogen de totstandkoming van bepaalde gedachten en gevoelens bevorderen, maar in een democratische rechtsstaat zullen scholen geen door de Staat gedecreteerde gedachten en gevoelens aan hun leerlingen opleggen.

Conclusie: Als men spreekt van ‘het bijbrengen van respect voor (en kennis van)’, zet men de deur open voor indoctrinatie: leerlingen zal worden ingeprint dat ze de voorgeschreven spelregels en rechten moeten eerbiedigen (definities 1.3 en 1.4). Men kan beter genoeg nemen met definitie 3.2 van ‘respect’. Scholen moeten niet alleen kennis bijbrengen inzake de democratische basiswaarden en de mensenrechten en vrijheden, maar ook inzicht overdragen inzake de waarde daarvan voor duurzame beheersing van belangentegenstellingen in de lokale, nationale en mondiale samenleving.

Wes Holleman
weblog onderwijs 2-10-2018
<http://www.onderwijsethiek.nl>

---

⁵ Ik ben zeer geporteerd voor de hier opgesomde waarden, maar ik betwijfel of deze tot de basiswaarden van de democratische rechtsstaat gerekend mogen worden. Ik ben niet zo thuis in de Nederlandse Grondwet, maar met mijn zoekmachien kan ik de woordjes *solidariteit* of *broederschap* daarin niet vinden. Ik vrees dat de democratische rechtsstaat vooral gefundeerd is op het welbegrepen eigenbelang van de individuele burgers.